

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่บริเวณ 3 จังหวัด คือ จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา (ยกเว้นอำเภอเทพา อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอจะนะและอำเภอนาทวี) และอำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบริเวณที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นระยะเวลายาวนาน มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมในการประกอบอาชีพทางการเกษตรมีการปลูกพืชหลากหลาย แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ข้าวและยางพารา

เศรษฐกิจดั้งเดิมของไทยรวมทั้งภาคใต้และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นไปตามระบบศักดินา คือราษฎรไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีเพียงสิทธิจับจองที่ดินทำกินเท่านั้น กษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินและทรัพยากรทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้นเมื่อราษฎรทำมาหากินในที่ดินที่ได้รับมอบจากกษัตริย์ จึงต้องตอบแทนในรูปของส่วยแรงงานหรือส่วยสิ่งของตามระบบไพร่ ราษฎรจึงไม่สามารถสะสมทุนหรือมีเวลาว่างเพียงพอที่จะประกอบอาชีพอิสระได้อย่างถาวร

สภาพเช่นนี้ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ผลิตเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ โดยต้องทำการผลิตหลายอย่างเพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ตั้งแต่การทำนา ทำไร่ ทำสวน เครื่องจักสาน ทอผ้า หาของป่า เลี้ยงสัตว์และปลูกผัก กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจในระยะนี้เป็นลักษณะพอยังชีพและมีการขูดรีดแบบศักดินาทั้งจากรัฐบาลกลาง ราชการส่วนท้องถิ่นและเจ้าภาษีนายอากร ลักษณะเช่นนี้ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

หลังจากที่ประเทศไทยเปิดประเทศตามสัญญาเบาว์ริง เมื่อปี พ.ศ.2398 ระบบเศรษฐกิจของไทยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบพอยังชีพในระบบศักดินาดั้งเดิมไปสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย ในระยะนี้การผลิตข้าว มีเป้าหมายเพื่อขายเป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในที่ราบภาคกลางของประเทศ

ในส่วนของภาคใต้ โดยเฉพาะลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การเปลี่ยนแปลงมีขึ้นครั้งแรกในสมัยพระยาสุโขมนัยวินิต เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439-2449) โดยเริ่มการปลูกข้าวเพื่อขายและปรากฏชัดขึ้นหลังปี พ.ศ.2460 เป็นต้นมา เป็นการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายโดยใช้เงินตราเป็นสื่อ

กลาง สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังเกิดจากข้าวมีราคาสูงขึ้นและมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้ทางรถไฟตามนโยบายของรัฐบาลที่อนุญาตให้ชาวจีนเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี คนเหล่านี้ได้มาลงทุนทำนาขนาดใหญ่ โดยใช้เครื่องมือทันสมัย ใช้แรงงานคนในพื้นที่ปักดำเก็บเกี่ยวผลผลิต มีการตั้งโรงสีขนาดใหญ่เพื่อแปรรูปเป็นข้าวสารส่งขายประเทศใกล้เคียง ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราทำให้มีการสะสมทุนโดยพ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีน อย่างไรก็ตามหลังการปฏิวัติ 2475 ชาวจีนถูกจำกัดการถือครองที่ดินห้ามทำไร่นาขนาดใหญ่ ชาวจีนจึงหันมาทำการค้าขายเป็นหลัก โดยเฉพาะการรับซื้อข้าวเปลือกมาแปรรูปเป็นข้าวสารเพื่อขายอีกต่อหนึ่ง การจำกัดพื้นที่ทำกินของชาวจีนทำให้ราษฎรไทยมีโอกาสขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากขึ้น เพื่อเร่งผลิตข้าวเพื่อขาย ปัจจัยการผลิตและที่ดินกลายเป็นสิ่งมีค่า เริ่มมีราคาแพง ผลผลิตที่ได้ก็ต้องขายผ่านพ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีนซึ่งมักถูกเอารัดเอาเปรียบ ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็เพิ่มจำนวนชนิดของสินค้าที่จะเก็บภาษีมากขึ้น เพื่อนำเงินไปเสริมสร้างรัฐให้มีความเข้มแข็งขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้ราษฎรต้องดิ้นรนมากขึ้นเพื่อความอยู่รอด โดยการปลูกพืชชนิดใหม่ที่ทำให้มีรายได้มากขึ้น เช่น ยางพารา ดังนั้นระบบทุนนิยมจึงเริ่มปรากฏชัดขึ้น และเริ่มส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรในบริเวณนี้

ส่วนการปลูกยางพารานั้น ได้มีการนำมาปลูกครั้งแรกที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เมื่อปี พ.ศ.2442 หลังจากนั้นยางพาราก็แพร่หลายไปทั่วภาคใต้ จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญและทำรายได้ให้กับประเทศอย่างมากมาย

การปลูกยางพาราในภาคใต้ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากแรงผลักดันด้านราคาของตลาดโลกเป็นสำคัญ ราคาและปริมาณความต้องการที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกในภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในระยะแรกรัฐบาลไม่ให้ความสนใจมากนัก อาจเป็นเพราะพื้นที่การเพาะปลูกยังมีปริมาณน้อยและรายได้จากการเก็บภาษีอากรมีจำนวนไม่มากนัก รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจการปลูกยางพาราโดยจัดตั้งแผนกยางขึ้นใน ทบวงเกษตรราชการ เมื่อ พ.ศ.2477 เพื่อปรับปรุงพันธุ์ยางให้ดีขึ้น ต่อมาหลังทศวรรษ 2470 ราคายางได้ตกต่ำอย่างรุนแรงและต่อเนื่องกดดันให้รัฐบาลต้องเข้าเป็นภาคีประเทศผู้ผลิตยางพารา ได้มีการตกลงเรื่องการกำหนดปริมาณการผลิตและการส่งออกยางพาราของแต่ละประเทศสมาชิก เพื่อควบคุมปริมาณการผลิตไม่ให้มากเกินไปเกินความต้องการของตลาดโลก ทำให้ราคายางมีเสถียรภาพ จึงใจให้ชาวสวนยางพาราหันมาขยายพื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้นอีก จะเห็นได้ว่าในช่วงปี พ.ศ.2442-2460 มีการปลูกยางพาราเพียง 1 แสนไร่ ผลของการดำเนินงานของรัฐบาลทำให้พื้นที่การปลูกยางเพิ่มขึ้นเป็น 1,824,000 ไร่ ในช่วงปี พ.ศ.2477-2484 การขยายพื้นที่การเพาะปลูกยางพาราหยุดชะงัก ในช่วงปี

พ.ศ.2484-2489 เนื่องจากราคายางตกต่ำถึงขีดสุดอันเป็นผลจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงเกิดสงครามเกาหลีปี พ.ศ.2493-2494 เกิดความต้องการยางพาราเพื่อใช้ในยุทธปัจจัยจำนวนมาก ส่งผลให้ราคายางเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2493 ราคายางแผ่นรมควันพุ่งขึ้นสูงถึงกิโลกรัมละ 30 บาท ทำให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลได้ให้ความสนใจในการเพิ่มผลผลิตยางอย่างจริงจัง มีการจัดตั้งองค์การสวนยางและศูนย์วิจัยยางเพื่อดูแลการผลิตยางตั้งแต่ขั้นตอนการตัดพันธุ์ยาง การปลูก จนกระทั่งการจำหน่าย นอกจากนี้เมื่อ พ.ศ.2503 ได้จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเพื่อสนับสนุนให้มีการปลูกยางพันธุ์ดีขึ้น ซึ่งได้ดำเนินการเรื่อยมาจนทุกวันนี้และทำให้การผลิตยางกลายเป็นอาชีพหลักของคนภาคใต้ในปัจจุบัน

การปลูกยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เริ่มปลูกอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ.2460 โดยการดำเนินการของชาวจีนอพยพซึ่งส่วนมากจะทำสวนยางพาราขนาดใหญ่ อาศัยทุนที่สะสมจากการประกอบธุรกิจนมลายาและใช้ประสบการณ์จากการทำสวนยางในมลายามาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายเพราะราคายางพาราค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับพืชเศรษฐกิจอื่นในระยะเวลาเดียวกัน

การที่ยางพารามีราคาค่อนข้างสูง ทำให้ราษฎรที่อยู่ในพื้นที่สูงตามชายป่า ชายเขา เริ่มให้ความสนใจการปลูกยางมากขึ้น ส่วนใหญ่จะทำสวนยางขนาดเล็ก โดยใช้พื้นที่บริเวณที่เคยทำไร่มาก่อนหรือพื้นที่รกร้างว่างเปล่า การทำสวนยางของชาวสวนยางในระยะแรก ทำไปตามยถากรรม ขาดความรู้ความชำนาญในการเพาะปลูก ขาดความประณีตในการทำแผ่นยาง ผลผลิตที่ได้จึงมีคุณภาพต่ำ ราคาผลผลิตจึงต่ำกว่าของชาวจีน อย่างไรก็ตามราคายางก็ยังคงให้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินมากกว่าข้าวอย่างน้อย 2 เท่าตัวใน พ.ศ.2490 ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา

ต้นทศวรรษ 2500 รัฐบาลจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้ราษฎรปลูกยางพันธุ์ดีทดแทนยางพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่ามาก ในขณะเดียวกันก็เร่งให้ความรู้การเพาะปลูกยาง การแปรรูปยางที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่งผลให้พื้นที่ปลูกยางพันธุ์ดีขยายตัวเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าราษฎรหันมาสนใจการทำสวนยางอย่างจริงจังและเริ่มที่จะปลูกยางพาราเป็นอาชีพหลักและกลายเป็นอาชีพสำคัญของคนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจนถึงปัจจุบันนี้

การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ มุ่งแสวงหากำไรในรูปของเงินตราตามระบบทุนนิยม ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างมากมาย ทำให้วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต หลังการผลิตของชุมชนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป โดยมีแนวโน้มจะเป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก

ดังนั้นการวิจัยเรื่องเศรษฐกิจท้องถิ่นกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จึงต้องการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชาวนาและชาวสวนยางพารา ตลอดจนพัฒนาการการผลิตข้าวและยางพาราเมื่อโครงสร้างการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ทั้งด้านปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต การค้าขาย และวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาและชาวสวนยางพารา เพื่อตอบคำถามว่าการเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคในระบบศักดินาเป็นการผลิตเพื่อขายในระบบทุนนิยม ช่วยให้เศรษฐกิจของชาวนา ชาวสวนยางพาราเจริญมั่นคงมากขึ้นเพียงใด มีสภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่ มีปัญหาอย่างไร แก้ไขอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางให้รัฐบาลวางแผนและพัฒนาบริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้อย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด

ผู้วิจัยเลือกศึกษาเศรษฐกิจท้องถิ่นกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เฉพาะการผลิตข้าวและยางพารา ทั้งที่ในท้องถิ่นนี้มีผู้คนประกอบอาชีพอื่นอีกมากมาย เช่น อาชีพประมง ทำสวนผลไม้ ทำเหมืองแร่ เป็นต้นนั้น เพราะข้าวและยางพาราเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และมีพัฒนาการที่ยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านผู้คนหรือชุมชนที่มีอาชีพทำนาและทำสวนยางพารา จะช่วยให้เห็นภาพเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ได้เป็นอย่างดี

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการผลิตข้าวและยางพาราในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการศึกษามากมายทั้งที่เป็นบทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ทั้งงานที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้และงานวิจัยที่ศึกษาบริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะ

ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ข้าว ยังไม่มีการศึกษาอย่างกว้างขวางเหมือนการผลิตยางพารา ส่วนใหญ่จะเป็นส่วนหนึ่งของงานที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้ที่สำคัญ ได้แก่ งานของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์ เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่ง

ตะวันออกในอดีต (2540) ได้กล่าวว่าหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต มีการผลิต 3 ลักษณะ คือ ทำนา ทำสวน และทำการประมง งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นอิสระของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพต่างกัน มีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตด้วยน้ำใจ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งภายในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ และระหว่างหลายหมู่บ้าน สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายในแต่ละท้องที่ ทั้งยังสามารถจัดการตนเองในเครือข่ายได้เป็นอย่างดีด้วยสายใยวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคง เข้มแข็ง รัฐและระบบทุนนิยมเป็นสถาบันภายนอกถูกมองว่าเข้ามาขูดรีดเอาเปรียบหมู่บ้าน ลักษณะของภาคใต้ที่เด่นที่สุดคือการแยกเป็น 2 ฝั่ง เครือข่ายหมู่บ้านฝ่ายหนึ่ง รัฐกับระบบทุนนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง

งานของส่วนวิจัยเศรษฐกิจ ฝ่ายวิจัยและวางแผน ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ข้าราชการตลาดและการส่งออก (2527) ชี้ให้เห็นถึงวิธีการตลาด ขั้นตอนการส่งออก ประวัติกลุ่มผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ปริมาณการส่งออกและมาตรการของรัฐบาลในการแก้ปัญหา

ส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการศึกษาเกี่ยวกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและได้กล่าวถึง ข้าว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานั้น กลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่อง ข้าว ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยตรง

ผลงานกลุ่มแรก มีงานของ สารูป ฤทธิ์ชู พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการค้าของเมืองสงขลา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 (2535) ปก แก้วกาญจน์ การค้าทางเรือบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (2540) ยงยุทธ ชูแว่น พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 (2529) และ ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ (2541) สงบ ส่งเมือง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง (2531) ผลงานเหล่านี้ให้ภาพของเศรษฐกิจลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างกว้าง ๆ โดยมีข้าวและยางพารา ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญเกี่ยวข้องมากน้อยตามบริบทของงานแต่ละชิ้น ส่วนกลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่องข้าวในลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งมีผลการศึกษาที่สำคัญ ดังนี้

สมยศ ทุงหว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมการทำนาในระบบสังคมเกษตรกรรมในและนอกชลประทาน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง (2535) สรุปผลการวิจัยว่า แม้ว่าเกษตรกรในพื้นที่เขตชลประทานยอมรับนวัตกรรมในการทำนาได้ดี แต่ผลิตภาพการทำงานโดยเฉลี่ยของเกษตรกรก็ยังต่ำกว่าเกษตรกรที่ทำน่าน้ำฝน

อย่างเดี่ยว แสดงว่าเทคนิคทันสมัยในการทำนาไม่ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิตภาพการเกษตรมากนัก แต่การเพิ่มผลผลิตภาพการเกษตรเกิดขึ้น เนื่องจากโอกาสในการมีทางเลือกการเกษตรอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เช่น การปลูกยางพาราและทำสวนผักร่วมไปด้วย

ศิริจิต ทุงหว่า และคณะ รายงานผลการวิจัยเรื่อง ระบบการทำฟาร์มระบบนาปี การปลูกผัก การทำสวนยางพารา หมู่ที่ 8 ต.บางเหริยง กิ่งอำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา (2532) พบว่า สภาพพื้นฐาน เช่น สภาพทางนิเวศน์และการไม่มีระบบชลประทานในพื้นที่ เป็นสาเหตุที่ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการยอมรับเทคนิคและการปฏิบัติที่ได้จากการปฏิบัติเขียวโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ข้าวพันธุ์ส่งเสริม

ปัญญาพล บุญชู รายงานผลการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการเกษตรของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในหมู่บ้านยากจน อ.รัตภูมิ จ.สงขลา (2535) สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้วิทยาการแผนใหม่ในการทำนาปีในพื้นที่อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่า เกษตรกรทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม แต่อาจเรียกว่าอยู่ในขั้นทดลองปรับใช้นวัตกรรมเท่านั้น

สำหรับผลงานการศึกษาเกี่ยวกับยางพาราในแง่ของภาพรวมที่เกี่ยวข้องกับภาคใต้ที่สำคัญ ได้แก่ งานของสงบ ส่งเมือง “วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้” (2530) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการผลิตยางในภาคใต้ของไทย โดยให้ภาพมุมมองกว้างเริ่มตั้งแต่การผลิตยางในระยะเริ่มแรกของภาคใต้ เป็นการดำเนินการโดยชาวบ้านและชาวจีนโพ้นทะเล โดยรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจและสนับสนุนมากมายนัก แต่หลังจากยางมีราคาสูงขึ้น ความต้องการปริมาณยางจำนวนมากทำให้มีการเร่งขยายผลผลิตอย่างเร่งด่วน รัฐบาลจึงหันมาสนใจให้ความช่วยเหลือเกษตรกรทั้งด้านการเงินและวิชาการ ตลอดจนหาตลาดเพื่อการส่งออก ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้พื้นที่การเพาะปลูกยางขยายตัวอย่างรวดเร็วจาก 1 แสนไร่ ในช่วงปี พ.ศ.2442 – 2460 เป็น 11 ล้านไร่ ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงระบบกลไกของการส่งเสริมด้านวิชาการและการตลาดแล้ว ธุรกิจยางพาราในภาคใต้ยังต้องพึ่งพิงหน่วยงานราชการโดยตลอด

งานของ วิชิต กภาพกาญจน์ นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ.2444-2503 (2528) มุ่งศึกษานโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย ตั้งแต่เริ่มนำเมล็ดพันธุ์ยางพาราเข้ามาเผยแพร่ให้ประชาชนปลูก จนถึงรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางใน พ.ศ.2503 งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายปรับปรุงการผลิตยางของรัฐบาลไม่บรรลุผลมากนัก เพราะรัฐบาลขาดความพร้อมหลายด้าน โดยเฉพาะด้านวิชาการ คือ ขาดการค้นคว้า

วิจัย กิจการสวนยางของไทยจึงล้าหลังอยู่มาก สำหรับธุรกิจการค้ายางพารา รัฐบาลปล่อยให้ไปอย่างเสรี กิจการค้ายางจึงตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนเกือบทั้งหมด เพราะคนไทยไม่สนใจการค้าในขณะที่ชาวจีนเข้ามาลงทุนทำธุรกิจค้ายางพาราโดยเฉพาะ

ส่วนงานของ นันดา แก้วสุวรรณ พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ.2488 – 2516 (2537) ให้ความสำคัญกับปัจจัยที่มีอิทธิพลและเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตและการค้ายางของไทยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายใน รวมทั้งปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจการยางของไทย

งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ การศึกษาของ ภูวดล ทรงประเสริฐ รายงานการวิจัยเรื่องทุนสิงคโปร์ : การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย (2535) ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ได้ให้ภาพรวมและรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างการค้ายางของไทยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของกลไกการตลาดและกระบวนการผูกขาดการค้ายางพาราของพ่อค้าเอกชนทั้งตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ

งานชิ้นสำคัญเหล่านี้ได้ให้ภาพเกี่ยวกับการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดของยางพาราในภาคใต้ได้เป็นอย่างดี แต่ไม่ได้เจาะลึกลงไปในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับยางพาราลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่สำคัญได้แก่ การศึกษาของ สมยศ ทุงหว่า และศิริจิต ทุงหว่า วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราบริเวณฝั่งตะวันตก ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (2537) งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นความแตกต่างของการผลิตยางของไทยกับประเทศมาเลเซีย กล่าวคือในประเทศไทยพัฒนาการปลูกยางพาราเกิดจากครอบครัวขนาดเล็กในชนบทเป็นหลัก และระบบการทำไร่นาโดยทั่วไปจะมีกิจกรรมเกษตรหลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะการทำนาและทำสวนยางพาราประกอบกันไป ในขณะที่ประเทศมาเลเซียการพัฒนาระบบการผลิตยางพารา โดยมากเกิดจากฟาร์มขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการลงทุนจากต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าระบบสังคมเกษตรในการผลิตยางพาราของไทยมีความสลับซับซ้อนมากกว่าของประเทศมาเลเซีย เมื่อมองในแง่ของการจัดสรรทรัพยากรการผลิตในระดับฟาร์มจนกระทั่งความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ส่วนความช่วยเหลือของทางราชการเพื่อปรับปรุงการผลิตในการทำสวนยางให้ทันสมัยมากขึ้น โดยการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับเกษตรกรรายใหญ่ที่สามารถเผชิญปัญหาในช่วงที่ยางบางส่วนยังไม่ได้ผลผลิตในระยะของการปลูกทดแทน นอกจากนี้เกษตรกรรายย่อยยังมีปัญหาเรื่องการผลิตยางไม่ได้

คุณภาพ การขาดอำนาจต่อรองในการขายยาง ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ดังนั้น สมยศ จึงเสนอให้ส่วนราชการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น การขายยางและจัดหาปัจจัยการผลิตอย่างจริงจัง วิธีการเหล่านี้จะช่วยพัฒนาการผลิตยางของเกษตรกรได้ในระดับหนึ่ง

เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่ให้ภาพรวมการผลิตข้าวและยางพาราของภาคใต้ ส่วนที่ศึกษาลึกลงไปในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ก็เป็นการวิจัยในพื้นที่ขนาดเล็กและศึกษาในช่วงระยะเวลาสั้น ไม่สามารถตอบคำถามได้ว่าการผลิตยางพาราและข้าวในรอบ 100 ปี ในเขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีผลต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของข้าวและยางพารา ที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (เน้นสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพารา)
2. เพื่อศึกษาปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตในการผลิตข้าวและยางพารา
3. เพื่อศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงในการค้าข้าวและยางพารา รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกิจการข้าวและยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
4. เพื่อเปิดโอกาสและส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลแบบสองทาง โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ และทบทวนเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ของตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของสภาพเงื่อนไขปัญหา และสถานการณ์เกี่ยวกับข้าวและยางพาราที่พัฒนาสั่งสมมาจากอดีตถึงปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

นับแต่ปีพุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา โครงสร้างทางเศรษฐกิจในเขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการผลิตข้าวและยางพารา มีเป้าหมายการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งภายในประเทศและตลาดโลก มุ่งแสวงหากำไรตามระบบทุนนิยมอย่างเด่นชัด ลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในท้องถิ่นอย่างไร

มากมาย ดังนั้นเพื่อให้การวิจัยบรรลุจุดประสงค์ตามที่กำหนดไว้จึงได้กำหนดคำถามการวิจัยดังนี้

1. สภาพเศรษฐกิจกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ก่อนมีการผลิตข้าวเพื่อขาย มีลักษณะอย่างไร มีวิธีการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนอย่างไร สามารถผลิตข้าวด้วยตนเองได้อย่างไร ความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นอย่างไร ทั้งระดับชาวนาด้วยกันเองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. สภาพเศรษฐกิจของชาวนา ชาวสวนยางพารา หลังการผลิตเพื่อขายเป็นอย่างไร การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและระบบการตลาด การเกิดพ่อค้าและนายทุนส่งผลกระทบต่อพวกเขาไม่น้อยเพียงใด แรงงานและระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ชาวนา-ชาวสวนยางพารามีวิธีการจัดการตนเองและจัดการกับผลกระทบจากภายนอกอย่างไร
3. สภาพความเป็นอยู่ของชาวนา ชาวสวนยางพารา หลังจากเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เขาสูญเสียอะไร มีวิธีการแก้ไขอย่างไรจึงจะสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้

ขอบเขตการวิจัย

1. พื้นที่ศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ปลูกข้าวและยางพาราบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา (ยกเว้นอำเภอนาทวี อำเภอชะบ้าย้อย อำเภอเทพา และอำเภอจะนะ) โดยเลือกชุมชนที่มีอาชีพทำนา ทำสวนยางพาราที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน
2. ด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเศรษฐกิจของชาวนาและชาวสวนยางพารา ตลอดจนพัฒนาการการผลิตข้าวและยางพาราในรอบ 100 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2439 –2539 ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ทั้งด้านปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต การค้าขาย ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาและชาวสวนยางพารา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้แนววิเคราะห์ตามระเบียบวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (HISTORICAL APPROACH) และเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (ANALYSIS DESCRIPTION) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. **ศึกษาเอกสาร** โดยศึกษาเอกสารและงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับข้าวและยางพาราลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในรอบ 100 ปี ที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลสำคัญ เช่น กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ กองการยาง กรมวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมเศรษฐกิจ กระทรวงพาณิชย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศูนย์วิจัยการยางขนาดใหญ่ ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง และหอสมุดสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ฯลฯ

2. **การสัมภาษณ์** โดยสัมภาษณ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตข้าวและยางพารา รวมทั้งวิถีชีวิต ปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนแนวทางแก้ไขของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่ได้รับผลกระทบจากกิจการข้าวและยางพารา เพื่อเก็บข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ นักวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง โดยจะกำหนดกลุ่มของบุคคลที่จะไปสัมภาษณ์ตามตัวแปรหลักที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มผู้ผลิต กลุ่มพ่อค้านายทุนและข้าราชการ เป็นต้น

3. **การสังเกตโดยตรง** เกี่ยวกับพื้นที่ สิ่งของ และพฤติกรรมต่าง ๆ และเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นบางครั้ง

4. **การวิเคราะห์ข้อมูล** ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตและระดมความคิดเห็น นำมาวิเคราะห์ร่วมกันตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้ายแล้วจะนำเสนอรายงานผลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของชาวนา ชาวสวนยางพารา ตลอดจนพัฒนาการการผลิต การค้าข้าวและยางพาราในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ชัดเจนขึ้น

2. ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และภาคภูมิใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ตระหนักถึงเงื่อนไข สาเหตุ และปัญหาที่พัฒนามาจนทำให้ข้าวและยางพารามีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มหรือประชาคมในท้องถิ่น